

אחדות לאומית

"וַיְהִי בַיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדֵּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל אָחִיו וַיְרֵא בְּסִבְלוֹתָם, וַיְרֵא אִישׁ מִצְרֵי מִכָּה אִישׁ עֵבְרִי מֵאָחִיו:

וַיִּפֶן כֹּה וְכֹה וַיְרֵא כִּי אֵין אִישׁ וַיִּךְ אֶת הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַחֹל:

וַיֵּצֵא בַיּוֹם הַשְּׁנִי וְהֵנָּה שְׁנֵי אֲנָשִׁים עֵבְרִים נָצִים. וַיֹּאמֶר לְרָשָׁע לְמָה תִּכָּה רַעְדָּ? וַיֹּאמֶר מִי שָׁמַךְ לְאִישׁ שֶׁר וְשׁוֹפֵט עָלֵינוּ? הֲלֹהֲרַגְנִי אֶתְּהָ אֹמֵר כִּפְּאֶשֶׁר הֲרַגְתָּ אֶת הַמִּצְרִי? וַיְרֵא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֲכֵן נוֹדַע הַדְּבָר: (שמות ב, יא-יד)

פעולה זאת היא הראשונה בתולדות חיי משה המסופר בתורה. תמוה הדבר. אדם שהוא אדון הנביאים, ראש דגל המוסר בעולם, התורה מוצאת לנכון לפתוח תולדות חייו בתיאור מעשה קשה זה שהרג את המצרי?

אלא פשוט הדבר שאם מדובר בפיקוח נפש להציל העברי המוכה, לא רק יש רשות אלא חובה היא להרוג את ה"רודף". וכך אמרו חז"ל במדרש על המצרי: "והיה מכה אותו ומבקש להורגו" (שמות רבה, א, כח). וצריך עיון, הרי לא מפורש בפסוק שניסה להורגו? אלא המדרש מציין שהמלה "מכה" מובנה לפעמים הריגה כמו שכתוב "ומכה אדם יומת" (ויקרא כד, כא). ודאי אין עונש חמור זה על מכה בלבד ללא הריגת נפש!

אבל רוב המפרשים פירשו פסוקנו כפשוטו שהיה המצרי מכה אותו ללא כוונת רצח. וכך משמעות רש"י המוסר לנו מפי חז"ל (שמות רבה א) שהמצרי הוא קלקל עם אשתו של העברי. וכאשר ראה שהעברי ניחש מה קרה: "היה מלקהו ורודהו כל היום". אם כן לא היתה כאן מכה ממיתה אלא יסורין ממושכים משך כל היום, שלא על מנת שימות. וכך גם רש"י הירש מתאר פעולתו הנועזת של משה: "עמוקה בו הרגשת החובה לחוש לעזרת המעונה ללא עוול בכפו". משמע שלא היה העברי בסכנת חיים, אלא היה מעונה.

ובכן נשאל מדוע משה הרג את המצרי? כותב ה"חזקוני" (מבעלי התוספות) נימוק להריגת המצרי המוזכר במדרש הנ"ל כי "מצא בו חטא משפט מות, שהיה מאנס אשתו של זה, דכתיב [במצוות בני נח] 'ודבק באשתו' (בראשית ב, כד) ולא באשת חבירו" (כמו שלמדו חז"ל בסנהדרין נח). ובכן לא מפני שהיה העברי הוא בסכנת חיים, נהרג המצרי.

בעצם גם חז"ל בגמרא (סנהדרין נח ע"ב) אינם סבורים כאותו המדרש כי בא משה להציל חיי העברי. ונדון בדבריהם להלן.

קשה לנו להבין מי התיר לו למשה לשפוך דם? וכך מנסח את הדברים ר' נפתלי הירץ וויזל (דבריו מובאים ב"הכתב והקבלה" על פסוקנו, והוא דוחה דבריו): "נראה שהיה

מעשהו שלא במשפט, כי איך בעבור הכותו יהרגהו? ושפיכת דמים הוזהרו עליהם בני אדם [כולם] קודם מתן תורה. ומה לי שופך דם עברי או שופך דם מצרי? גם מה יועיל לעמו אם יהרוג זה אחד בסתר? אין זה כי אם נקמה וחיימה בלי משפט" עכ"ל.

ואפשר כי כך גם כוונתו של הרמב"ן: "וטעם 'ויצא אל אחיו', כי הגידו לו אשר הוא יהודי והיה חפץ לראותם בעבור שהם אחיו. והנה נסתכל בסבלותם ועמלם ולא יכול לסבול, ולכן הרג את המצרי המכה [את] הנלחץ".

אין כאן הצדקה למעשה של משה אלא לימוד זכות כיצד ככה התפרץ, כי "לא יכול לסבול". (וברור שהרמב"ן כדרכו מבאר כאן רק לפי פשוטו של מקרא, ומניח דרשותיהם של חז"ל לעולם הדרשה, כי גם הם אמת כשלעצמם).

אבל דרך מיוחדת יש לרבי עובדיה ספורנו, על המלים "וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו" מציין בקצרה "ומצד האחיה התעורר להנקם". מה ראה לדייק כך? אלא הפסוק מנוסח בכפילות "איש עברי מאחיו". אם הוא עברי ודאי הוא מאחיו! אלא בא ללמד מפני מה התעורר, כי הצטער שמכים את אחיו.

המלבי"ם מסביר גם הוא כדרכו של ה"ספורנו": "ראה איש מצרי מכה איש עברי מאחיו. שהגם [למרות] שגדל [משה] בין המצריים ומתערב עמהם, היו כזרים בעיניו. והאיש העברי המוכה הרגיש [משה] בצרתו מצד שהוא אחיו עצמו ובשרו. ועל [האיש] המכה חרה אפו מצד שהוא מצרי נבזה ושפל בעיניו. ובזה עטה כמעיל קנאה על הכותו את אחיו החשוב בעיניו". הרי דרש מלת "אחיו".

על שאלת הכפילות "איש עברי מאחיו" עונה הנצי"ב ב"העמק דבר" בכיוון אחר. משה רבנו ראה איש מצרי מכה "איש עברי מאחיו": "הכהו [המצרי] לא בשביל איזה עצלות וכדומה, אלא בשביל שהוא עברי". כלומר משה רבנו קינא קנאת הצדק לא מפני קירבת דם שהוא אחיו, אלא קנא קנאה לאומית. כיצד אפשר לשתוק כשרודפים את העברים? ובכן מלת "עברי" היא כתוספת על "אחיו" לומר כי זאת היתה הסיבה המכרעת.

יפה הבחין ר' עמוס חכם ("דעת מקרא" על שמות, בהוצאת מוסד הרב קוק) שיש ללמוד זאת משתי מלים "מיותרות" בפסוקנו. "ויגדל משה וכו' וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו". מדוע נאמרה מלת "איש" פעמיים? כלום לא היה די לכתוב "וירא מצרי מכה עברי מאחיו"? ומפרש: "הכיר משה שלא הכה המצרי את העברי אלא משום שהוא שונא את העברים כולם". כלומר יש כאן שנאת עם נגד עם. כיצד הכיר זאת משה? יש להניח שהגוי לכלך פיו בגידופים לאומיים כמו ברוסיה כינו ליהודי "ז'יד" או בגרמניה "יודה", וכל אומה ואומה לפי סגנונה. ולפי זאת משה קם לקנאות קנאת אומתו וכבודה. "איש מצרי" הוא נציג של תרבות כללית של המצרים; "איש עברי" הוא סמל לזהות לאומית של העברים.

הזכרנו קודם שבגמרא לא ייחסו הריגת המצרי מחמת פקוח נפש. כך אמרו: "גוי שהכה את ישראל חייב מיתה, שנאמר 'ויפן כה וכה ויך את המצרי'. הסוטר לועו של ישראל כאילו סוטר לועו של שכינה" (סנהדרין נח ע"ב). [אמנם הרמב"ם פסק שאין ממיתים את הגוי אלא "מיתה" המוזכרת כאן היא "מיתה בידי שמים". ולפי רבנו בחיי, משה הרג את המצרי בשימוש בשם המפורש, ולא הכה אותו בידיים]. מאיזה טעם חייב הגוי מיתה? כי כל יהודי נושא עליו שם שמים, הוא הנציג של אמונת האמת, כמו שכתוב "אתם עדי, ואני א־ל" (ישעיה מג, יב). ולכן המכה את היהודי הוא מרים יד נגד הקדושה שיש בעולם, לכן עונשו צריך להיות חמור.

האהבה הלאומית בישראל צריכה לדרוש מאיתנו שכאשר יהודי הנוסע בכביש נרגם באבנים, או ערבים מכינים לו תקלה אחרת, כולנו צריכים להרגיש הזדהות איתו. גם תושבי ערים גדולות הרחוקים מפיגועי טרור בכבישים, צריכים גם הם להרגיש כאובים ונדכאים ממה שזרים רעים משתוללים ומקלסים בנו. וצריכים הם בכל אמצעי לחץ והשפעה לגרום לשלטונות המדינה לנקום נקמת ישראל.

מקרים רבים אירעו ביש"ע שיהודי הנוסע נרגם באבנים העלולים לסקול אותו חי, וכאשר יצא מרכבו להכות בפורעים, או להבריח אותם לבל יפגעו ברכב הבא אחריו, אותם החיילים שהגיעו חיש למקום ההוא ציוו עליו "סע הלאה! אל תתעכב!" וגם הם לא רדפו אחרי האספסוף הפרוע. וכאשר התעקש המתנחל בטענה שמפקירים מזה שאר רכבים שיבואו אחריו, דחו דברים "זה לא עניין שלך! סע!". ובאותם המקרים שהנוסע המאויים ירה באויר כדי להרתיע את ההמון הפרוע, או שהפרקליטות פתחה במשפט פלילי נגדו או שהמשטרה החרימה ממנו את נשקו. וכי היכן נמצאת אצל הגורמים הללו אהבת הלאום, הדאגה ל"כלל ישראל"? כלום כל אחד צריך לחשוב אך ורק על עצמו? האם אין "ישראל ערבים זה לזה"?

מעשה הריגת המצרי שהתורה כותבת על משה רבינו בתחילת דרכו לא נאמר עליו לגנאי אלא לשבח. היה איכפת לו. כל זאת שלא כדרך ממשלות ישראל משך עשרות שנים שאם הפיגוע לא נגמר באסון ולא נהרג שום יהודי, וכל שכן אם אפילו לא נפצע שום יהודי אלא היה רק נזק ברכוש, השלטונות "מבליגים" ועוברים הלאה לסדר היום. אין כן הדבר, אלא כבוד ישראל בשפל. וגם מי יערב להם שהמקרה הבא אחר כך לא ייגמר באסון? גם כאשר אלפי הקאסמים נפלו על ישובינו בדרום, ובנסים מחוץ לכל גדר הטבע כמעט ולא נהרג יהודי, השלטונות לא התעוררו לקנאות לחייהם ולכבודם של ישראל. חוש "אחוות ישראל" אינו מפותח אצלם דיו. גם היום במבצע "עופרת יצוקה", יעדה הממשלה ההססנית רק לצמצם את תדירות היריות ואינה פועלת נמרצות בכל האמצעים המלחמתיים התקיפים ביותר כדי יופסקו כליל ולא יעוזו לירות אפילו פעם אחת.

נסיים בדברי הקדמון הגדול ר' עזריה פיג'ו בספרו "בינה לעתים" (מלפני ארבע מאות שנה) בדרוש כ"ה: "איש מצרי היה מכה איש עברי בעוול מפורסם. ואילו היה המצרי

והעברי לבדם אין רואה, החריש משה מלהאשים את ישראל שלא נהפכו אל האויב, כי לא ידעו מאומה. אך לא כן היה. כי המצרי הכה את העברי "מאחיו", בין [בנוכחות] אחיו של העברי, שהיה בתוכם ומידם לקח אותו והכהו. וחשב משה כי יקומו כל אחיו מסביב לבלוע את המצרי ולעשותו חתיכי חתיכות. ועל כן 'ויפן כה וכה', בכל סביבות העברים אשר היו שם העומדים על מצפה [כלומר מביטים בנעשה] לראות היאך יתקוממו נגד המצריים. וראה 'כי אין איש', לא היה ביניהם שום גבר בגוברין, ואין שם על לב לעשות פעולה מעולה. עד שקם הוא [משה] כי רוח ה' נוססה בו, והכה את המצרי."

[וממשיך הרב עזריה פיג'ו] "ובלי ספק היה [משה] נבוך בדעתו, איך נמצא חסרון כזה באומה מעולה כזו, לבלתי התפעל מעוול מפורסם כמוהו? ואולי חשב שהוא ממורך לב, מחמת כובד השיעבוד לא עצרו כח לעשות שום תנועה. ולפיכך יצא ביום השני עוד, לראות אם יתגלה לו יותר איזה דבר כזה. וכשראה מריבת העברים זה עם זה, ושומר לו 'כאשר הרגת את המצרי' כאילו רע בעיניו הריגת המצרי, אז אמר 'אכן נודע הדבר'. עתה ידעתי הסיבה למה לא היה מי שיקנא באותו העוול [שהגוי מתנכל ליהודי]. שאינו מפני מורך לב וכובד השיעבוד, שהרי ליבם כלב הארי להילחם יחד [זה בזה], ומה גם לפי עזות תשובתם. אלא ודאי הוא מפני מיעוט השקפתם [להתבונן] מה היא שלימות המעלה, ולא ירגישו במה שהוא בלי צדק, ואינם מתקוממים ליישר העקוב. ואם כן זו היתה סיבה ראשונה לגרום עיכוב גאולתם" עכ"ל.

נלמד מדבריו כי גם בתקופתנו אנו, כאשר הטרור הערבי מנסה בכל אמצעי הלחימה להרוג יהודים, ואין הממונים על הבטחון במדינתנו זריזים לקיים תפקידם, אינם מקנאים לכבוד האומה, אינם נוקמים את נקמתנו ולהכות בכל אויבינו, זאת היא אחת מהסיבות הראשיות מדוע גאולת העם מתעכבת. "אכן נודע הדבר".

והוא רחום יכפר עון, ולא ישחית.